

Міністерство освіти і науки України
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
Київський університет імені Бориса Грінченка
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Відділ освіти Глухівської міської ради
Відділ освіти Глухівської районної державної адміністрації

ЗБІРНИК СТАТЕЙ

*VI Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції*
**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ»**

Глухів
(20–21 лютого 2020 року)

Рева О. М., Гамаліна К. А. Психологічна підготовка молоді до безпечної поведінки в ситуації терористичного характеру.....	133
Рибко Ю. В. Психопрофілактична робота психолога освіти у цифровому середовищі: на шляху напрацювання орієнтирів	138
Самоділова О. С. Природа тривоги й тривожності в психологічних дослідженнях	144
Сокол А. О. Профілактика схильності до суїцидальних тенденцій серед учнівської молоді (з досвіду роботи фахівця психологічної служби школи).....	149
Столярчук О. А., Коханова О. П. Роль особистісного потенціалу в переживанні студентами криз професійного навчання	155
Тарасова Т. Б., Ярош Н. А. Проблеми мотивації навчально-професійної діяльності студентів другого рівня вищої освіти	161
Титаренко С. А. Вплив ігрової діяльності на розвиток ейдетичної пам'яті в дітей старшого дошкільного віку	167
Ткачинина О. Р. Явища стереотипізації в умовах кризових ситуацій.....	172
Фурман В. В., Власенко І. А. Психологічне здоров'я студентської молоді як передумова професійної самореалізації	177
Химан Г. П. Психологічні особливості стресостійкості педагогів.....	181
Шейко Г. Д. Розвиток у майбутніх педагогів уміння критично мислити.....	187
Шинкарьова Л. В., Їорокіна О. А. Соціально-психологічні проблеми дружин учасників бойових дій.....	192
Шрамко І. А. Соціально-психологічні особливості підтримки життєдіяльності жінок в умовах динамічних соціотехнічних систем.....	198

2. Рибалка В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості. Київ: Шкільний світ, 2009. 128 с.

3. Рибалка В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій п учнівської молоді. Київ – Кременчук, 2007. 86 с.

Столярчук О. А., Коханова О. П.

УДК 159. 922

РОЛЬ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ПЕРЕЖИВАННІ СТУДЕНТАМИ КРИЗ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті розкрито роль особистісного потенціалу як детермінанти та ресурсу переживання студентами криз професійного навчання, проаналізовано динаміку їхньої розумової активності в контексті конструктивного переживання кризи.

Ключові слова: *особистісний потенціал, професійне навчання, студент, криза професійного навчання, криза адаптації, криза апробації, криза фахової готовності.*

Професійне становлення особистості на етапі фахового навчання зазвичай супроводжується кризами, конструктивне вирішення яких потребує активізації внутрішніх, психічних ресурсів студента. Виявлення сприятливих особистісних якостей, які забезпечують його успішне протистояння труднощам, що виникають на шляху до досягнення життєвих цілей, може допомогти оптимізувати професійне становлення здобувача вищої освіти. У зв'язку з цим, актуальним психологічним завданням є вивчення особистісного потенціалу студента, який він може мобілізувати для адаптації до швидкоплинних складних умов життєдіяльності.

Мета статті: проаналізувати роль ресурсів особистості та особливостей їх активізації в процесі переживання студентами нормативних криз професійного навчання.

Професійне становлення особистості починається з фахового навчання, яке супроводжується поступовим формуванням професійно важливих якостей, виявом, розкриттям та розвитком особистісного потенціалу студента. Невід'ємною складовою навчання майбутнього фахівця є складні, переломні періоди, або кризи, які виявляються в зміні темпу й вектору професійного розвитку особистості, супроводжуються перебудовою смислових структур професійної свідомості, переорієнтацією на нові цілі, корекцією соціально-професійної позиції тощо [1, с. 258].

Позитивне вирішення кризи полягає в подальшому сприятливому професійному розвитку майбутнього фахівця. При цьому особистісний потенціал постає детермінантою й ресурсом переживання студентами криз професійного навчання. Потенціал особистості має тісний зв'язок з її діяльністю й тлумачиться як системна характеристика індивідуально-психологічних особливостей особистості, що лежить в основі її здатності виходити в своїй життєдіяльності із стійких внутрішніх критеріїв та орієнтирів і зберігати стабільність смислових орієнтацій й ефективність діяльності на тлі тисків змінюваних зовнішніх умов [2, с. 423].

Серед показників особистісного потенціалу варто відзначити особистісну автономію й незалежність, внутрішню свободу; осмисленість життя; життєстійкість у складних обставинах; готовність до внутрішніх змін; здатність сприймати нову невизначену інформацію; постійну готовність до дії; особливості планування діяльності; тимчасову перспективу [4, с. 201–202].

На існування криз у процесі професійного становлення особистості вказують Л. Анциферова, Н. Глуханюк, Е. Зеєр, Є. Клімов, А. Маркова, М. Пряжников, О. Пряжникова, О. Фонарьов, Е. Симанюк та ін. Називаються два типи криз професійного розвитку: нормативні й ненормативні [3, с. 199].

Так, Е. Зеєр до нормативних криз відносить такі: 1) кризи психічного розвитку, 2) кризи професійного становлення (вікові кризи). Ненормативними вважає: 1) критичні (втрата працездатності, розлучення, безробіття, міграція, позбавлення волі); 2) невротичні (перебудова свідомості, інстинкти, ірраціональні тенденції, тобто внутрішні конфлікти, життєві кризи) [3, с. 199].

Нормативні кризи професійного становлення починають розгортатися на етапі професійного навчання студентів.

Ускладнений перехід вчорашнього школяра до нового соціального статусу – здобувача вищої освіти – може спричинити переживання *кризи адаптації* як першої нормативної кризи періоду студентства. Розгортання цієї кризи безпосередньо пов'язане з особистісним потенціалом першокурсника в двох аспектах. По-перше, недостатньо розкритий чи мало задіяний особистісний потенціал може стати чинником кризових переживань (локальний варіант біографічної кризи нерезалізованості). Розповсюдженою є ситуація, коли студенту не вистачає ресурсів для успішного пристосування до нового соціального статусу (наприклад, інтелектуальної компетентності, розвиненої вольової регуляції, комунікативної гнучкості тощо). Водночас, слід зважати, що мова йде про занурення першокурсника у фахово орієнтоване освітнє середовище, тому відбувається пропедевтична перевірка правильності його професійного вибору, яка супроводжується оцінюванням перспектив реалізації особистісного потенціалу. Під час переживання кризи адаптації в студента вибудовується конструктивний чи деструктивний вектор вирішення цієї кризи. Якраз характер цього вектору залежить від спроможності студента спрямовувати власний особистісний потенціал на адаптивні процеси. Налагоджена конструктивна стратегія переживання студентом кризи адаптації упорядковує його навчально-професійну діяльність, формує стійку професійно орієнтовану мотивацію навчання, започатковує фахову Я-концепцію. Деструктивна стратегія подолання цієї кризи спричиняє стагнацію особистісного потенціалу студента, домінування мотивації уникнення невдач у навчанні та досягнення ситуативного успіху.

Наступною нормативною кризою професійного навчання є *криза апробації*, що характерна для студентів третього курсу. Передумовами кризи є різке збільшення професійно орієнтованих навчальних дисциплін, а також проходження активної виробничої практики. Третьокурсник потрапляє в ситуацію прикладної перевірки своєї навчальної компетентності та випробування свого особистісно-професійного потенціалу. Змістом кризи є суперечність між теоретичною та практичною площинами професійної підготовки студента, незбалансованість двох його статусів – суб'єкта навчальної діяльності

і майбутнього фахівця. Іноді саме на цьому етапі студент уперше усвідомлює специфіку обраної професійної діяльності й переосмислює своє ставлення до неї. Конструктивна стратегія переживання кризи апробації характеризується поступовим збалансуванням теоретичного й прикладного аспектів фахової підготовки, зміцненням професійно орієнтованої мотивації, зростанням фахової самооцінки. Деструктивна стратегія спричиняє девальвацію своїх особистісних ресурсів у ракурсі майбутньої професійної діяльності, знецінення її привабливості, породжує суперечність між навчальним («Я – студент») і професійним («Я – майбутній фахівець») аспектами особистісної ідентичності третьокурсника.

Однією з найбільш гострих нормативних криз професійного навчання є *криза фахової готовності*, яку переживають випускники. Її детермінація полягає в загостренні суперечності між усвідомленням студентом наближення початку професійної діяльності та недостатньо сформованою психологічною готовністю до цього. Випускник активно проєктує й рефлексує можливості своєї приналежності до відповідної фахової спільноти. Якщо результати рефлексії його тривожать, бентежать чи викликають відвертий страх, розгортається криза. Складність її перебігу підтверджується актуальним конфліктом між кількома площинами особистісно-професійного потенціалу випускника, як-от інтелектуальною (рівень компетентності), мотиваційно-ціннісною (власне готовність працювати, визнання соціальної та особистісної значущості професії), емоційно-вольовою (емоційні переживання щодо перспектив, спроможність їх регулювати) та площиною ідентичності (сприймання фахової діяльності як покликання, полігону для самореалізації). Відповідно, студент, переживаючи кризу фахової готовності, опиняється на перехресті вибору стратегії її подолання. Конструктивний вектор збагачує особистісно-професійний потенціал випускника, оскільки активізує внутрішні прагнення до професійного становлення, саморозвитку у перевазі над зовнішніми вимогами, конкретизує та диференціює професійні Я-образ і самооцінку, збагачує пропедевтичну фахову ідентичність. Натомість, деструктивна стратегія, проявляючись у домінуванні зовнішніх чинників професійного становлення, девальвації фахової спрямованості й дифузії професійної Я-концепції, спричиняє трав-

матичний дисбаланс між особистісним та професійним аспектами потенціалу випускника, виснажує його психосоматичні ресурси.

Спільним для переживання всіх нормативних криз професійного навчання є активізація ціннісно-сислового компоненту особистісного потенціалу студента. В епіцентрі кризових переживань він зіштовхується з необхідністю переосмислити свої життєві задуми, тому неначе піднімається над своїм безпосереднім повсякденним досвідом, розширюючи діапазон бачення професійного середовища та себе в ньому. Далі студент опиняється перед необхідністю знайти нові поведінкові стратегії на заміну звичним, але недієвим у нових умовах. Власне, найбільшою цінністю кризових переживань студента є можливість збагатити зміст свого особистісного потенціалу за рахунок збалансування й оптимізації його проявів зі зміненими зовнішніми умовами професійного становлення. Однак, це відбувається не автоматично, лише шляхом перебування здобувача вищої освіти в кризовій ситуації і потребує його активної розумової діяльності.

У типовій динаміці конструктивного переживання кризи професійного навчання студент має зрозуміти складність зовнішніх обставин і внутрішні огріхи, визнати адекватність власних негативних емоційних проявів, а також прийняти виклик до змін. Домінуючим проявом особистісного потенціалу в цій ситуації стає рефлексивність як здатність проаналізувати й переосмислити себе як суб'єкта в річищі випробувань професіоналізації. На початку рефлексивних процесів, що супроводжують кризові переживання студента, йому необхідно спрямовувати свої інтелектуальні ресурси на встановлення сенсу складної ситуації. Також важливо полегшити свої переживання, оскільки це емоційно важкий період, коли студент виявляє неможливість застосування старого досвіду до вирішення нової проблеми. Воля потрібна студенту задля уникнення спокуси завчасно завершити професійне навчання і перейти від етапу пошуку сенсу кризи до роздумів про вихід із неї.

Упродовж цього етапу студент, на підґрунті визначеного сенсу кризи, починає активно шукати нові стратегії поведінки, які вирішать складну життєву ситуацію, пов'язану зі здобуттям професії. Оскільки за принципом домінанти емоційні переживання все ще сильні, то в прагненні їх послабити здобувач вищої освіти застосовує певні опа-

нувальні техніки як прояви його особистісного потенціалу. Студенти суттєво відрізняються за копінг-стратегіями, однак, здебільшого, щиро прагнуть ефективно подолати кризові переживання.

Третій етап рефлексії виглядає як інсайт, осяяння, під час якого студент як суб'єкт кризи знаходить ідею чи принцип, на основі якого він може успішно вирішити складну ситуацію професійного становлення. На цьому етапі внаслідок переосмислення кризової ситуації суб'єкт її переживання може навіть віднайти нові переваги власного шляху професійного становлення, сформулювати його оновлені цілі. Якщо такого глибинного й стратегічного бачення кризової ситуації не спостерігається, студент принаймні виробляє тактику її конструктивного вирішення.

Четвертий етап кризових переживань завершується мисленою перевіркою способу вирішення проблеми та його втіленням у життєву практику студента. Це досить складний час у сенсі необхідності переходу від інтенцій до дій, який передбачає активізацію волі як важливої складової особистісного потенціалу студента. Водночас зміни торкаються й Я-концепції здобувача вищої освіти, оскільки він постає для себе в новому особистісному амплуа – від страдника до діяча. Більше того, цей крок потребує значної ресурсної активності студента, позаяк доводиться брати відповідальність за наслідки таких рішень і вчинків у річищі власної суб'єктності.

Отже, професійне навчання постає для студента полігоном розкриття й збагачення його особистісного потенціалу, а також випробуванням його ресурсності та життєстійкості в умовах кризових ситуацій. Спільним аспектом переживання нормативних згаданих криз професійного навчання є потреба спрямувати особистісний потенціал на зміну чи принаймні модифікацію статусу – від колишнього школяра до студента, від студента до майбутнього фахівця, від випускника до фахівця-початківця.

Під час конструктивного переживання студентом кризи фахового навчання відбувається спочатку активізація практично всіх базових проявів його особистісного потенціалу, а потім збагачення професійно орієнтованої компоненти цього потенціалу внаслідок розкриття інтелектуальних і вольових ресурсів, кристалізації ціннісно-смилових аспектів фахового становлення.

Література

1. Барчі Б. В. Кризи професійного становлення особистості. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Педагогіка і психологія». 2018. Вип 1 (7). С. 258–260.
2. Личностный потенциал: структура и диагностика: кол. монография / под ред. Д. А. Леонтьева. Москва: Смысл, 2011. 675 с.
3. Моначин І. Л., Воскресенська А. Р. Особливості криз професійного становлення особистості. Матеріали VI Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів. *Актуальні засади сучасних технологій*. Тернопіль, 2017. С. 199–200.
4. Мурашко І. В. Розкриття поняття «особистісний потенціал» та його психологічної структури. *Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання* / за ред. С. Д. Максименка. Київ: Смульсон, 2010. Т. 8. Вип. 7. С. 196–205.

Тарасова Т. Б., Ярош Н. А.

УДК 159.953.5:371.13]-057.875:378.4

ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ДРУГОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються підходи сучасної психології до проблематики навчально-професійної діяльності студентів ЗВО. Аналізуються емпіричні дані щодо структури мотивації навчально-професійної діяльності студентів першого курсу другого рівня вищої освіти. Робляться висновки про практичну значущість цих результатів і напрямки подальших досліджень.

Ключові слова. навчально-професійна діяльність, мотиви навчальної діяльності, пізнавальні мотиви, соціальні мотиви, студенти першого курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти, заклад вищої освіти.

У вітчизняній психології утвердився принцип діяльнісного підходу, відповідно до якого діяльність розглядається як необхідна умова